

Aleš Črnič, Barbara Brečko

VEGETARIJANSTVO IN VEGANSTVO TER NJUNA PERCEPCIJA MED SLOVENSKO POPULACIJO

IZVLEČEK

Članek predstavlja analizo rezultatov študije o vegetarijanstvu in veganstvu ter njuni splošni percepciji, opravljene na reprezentativnem vzorcu polnoletnih prebivalcev Slovenije. Po statistično podprti oceni pogostosti tovrstnih prehranskih izbir in motivov ter demografske strukture vegetarijancev in veganov se v osrednjem delu osredotoči na percepcijo in odnos splošne populacije do tovrstnih idej in praks. Ta odnos je prevladujoče skeptičen, argumenti za vegetarijanstvo in veganstvo splošne populacije ne prepričajo, do teh prehranskih praks je pretežno odklonilna. S podrobnejšo analizo izluščimo tri distinktivne skupine anketirancev: skoraj polovica je do vegetarijanstva in veganstva izrazito odklonilna, petina jim je rahlo naklonjena, tretjina pa je nekje vmes. Ključni dejavniki, ki skupine razlikujejo med seboj, so starost, izobrazba, socialni položaj anketirancev, njihovo zadovoljstvo z življenjem, odnos do politike in demokracije ter religije in duhovnosti.

KLJUČNE BESEDE: vegetarijanstvo, veganstvo, Slovenija, Slovensko javno mnenje

Vegetarianism, Veganism and Their Perception Among the Slovenian Population

ABSTRACT

The paper presents analysis of the results of a study on vegetarianism and veganism and how they are generally perceived that was conducted on a representative sample of the adult population of Slovenia. Following a statistically-informed assessment of the frequency of these nutrition choices and the motives and demographic structure of vegetarians and vegans, it addresses the perception of and

attitudes to such ideas and practices in the population as a whole. This attitude is largely sceptical; the arguments for vegetarianism and veganism do not convince the general population, and the associated practices are overwhelmingly rejected. Further analysis reveals three distinct groups: almost half the respondents hold strongly negative views concerning vegetarianism and veganism, one-fifth slightly favourable views, and one-third views that lie somewhere in between. The key factors that differentiate the groups are age, education, social status, satisfaction with life, attitudes towards politics and democracy, religion and spirituality.

KEY WORDS: Vegetarianism, Veganism, Slovenia, Slovenian Public Opinion

1 Uvod

Zavestno zavračanje uživanja mesa je star pojav (Spencer 2002; Stuart 2008; Fox 1999; James 2020), ki ostaja aktualen tudi v sodobnih zahodnih družbah, tako kot prehranska izbira in z njo povezane prakse, kot tudi kot odraz specifičnih vrednot in etik (Maurer 2002; Iacobbo in Iacobbo 2006; Laisney 2014; Puskar-Pasewicz 2010; Hansen in Lykke 2021). Ob tem pa zbuja raznovrstne, pogosto odklonilne in celo sovražne odzive (Cole in Morgan 2011a in 2011b; Sneijder in te Molder 2009; MacInnis in Hodson 2017; Bohm in dr. 2016). Vegetarijanstvo in veganstvo sta vse pogostejše predmet poglobljenih raziskav (Ruby 2012), v zadnjem desetletju opazno raste tudi število empiričnih raziskav s tega področja, med katerimi se jih vse več posveča tudi družbenim in kulturnim vidikom pojava (Salehi in dr. 2023).

V članku predstavljamo rezultate kvantitativne raziskave vegetarijanstva in veganstva v Sloveniji. Pri tem se predvsem osredotočamo na percepcije in odzive splošne populacije, kar ostaja v mednarodnem prostoru kljub rastočemu znanstvenemu zanimanju izrazito podraziskana tema. Gre za nadaljevanje dolgotrajnejšega raziskovalnega dela, katerega predhodne rezultate smo objavili pred dobrim desetletjem (Črnič 2012a). Takrat smo na reprezentativnem vzorcu prebivalcev Ljubljane in Maribora skušali oceniti razširjenost vegetarijanstva in veganstva v pretežno urbanem okolju, predstaviti demografske značilnosti njihovih nosilcev in glavne motive zanje, predvsem pa analizirati zaznava in vrednotenje vegetarijanskih in veganskih idej in praks v celotni populaciji.¹

1. Takratno študijo smo izvedli s krajšim blokom tematskih vprašanj v okviru raziskave Kultura in razred (Luthar in dr. 2011), ki je potekala med 1. decembrom 2010 in 15. februarjem 2011 na reprezentativnem vzorcu polnoletnih oseb s stalnim prebivališčem v dveh slovenskih največjih mestnih občinah (po 400 opravljenih anket v Ljubljani in v Mariboru, skupaj 800).

Splošni vtis, da število vegetarijancev in predvsem veganov raste, je zaradi odsotnosti longitudinalnih raziskav težko potrditi z znanstveno gotovostjo. Ne dvomno pa se je razširila ponudba predvsem veganske hrane, opazna je rast števila specializiranih ekskluzivno veganskih ponudnikov hrane tako v splošni prodaji kot v restavracijah. Iz tujih medijev prihajajo vse številnejša poročila o intenzivnih znanstvenih prizadevanjih za proizvodnjo tržno dostopnih tehnoloških nadomestkov za živalsko meso. V svetovnem merilu je zaznaven premik pri nekaterih zvezdniških kuharjih – če je bilo še pred dobrim desetletjem tako rekoč samoumevno zavračanje vegetarijanskih in veganskih pristopov k visoki kuhinji, se danes nekaj njenih izpostavljenih nosilcev usmerja tudi ali celo izključno v vegansko hrano (Lamy in dr. 2022). Svetovna zdravstvena organizacija pa je leta 2015 izdala poročilo, v katerem 22 strokovnjakov iz desetih držav na osnovi metaanalize več kot 800 študij opozarja na povezave med prehranjevanjem z rdečim mesom in procesiranimi mesnimi izdelki ter rakom (WHO 2015).

V Sloveniji je tema v zadnjih letih postala tudi politično vprašanje. Najprej ga je jeseni 2017 neposredno v politični diskurz vnesla Levica (Mesec 2018). Marca 2020 je državni zbor po dokaj burni razpravi v stvarnopравни zakonik vnesel določilo o živalih kot čutečih bitjih (Gov.si 2020). Aktualna vlada Roberta Goloba pa je v začetku leta 2023 eksplicitno zagovarjala in predlagala zmanjšanje uživanja mesa – kar je opazno razburilo različne javnosti (predvsem kmete, pridelovalce in trgovce, pa tudi običajne potrošnike).

Tematika tako ne izgublja aktualnosti, ravno nasprotno. Zato smo že pred dobrim desetletjem predlagali uvrstitev bloka tematskih vprašanj v eno od mednarodnih raziskav na reprezentativnih nacionalnih vzorcih (Črnič 2012b). Prvi korak nam je po daljših prizadevanjih uspel leta 2019, ko smo takšen blok uvrstili v slovensko (tako j zatem pa še hrvaško) izvedbo raziskave ISSP.² Tukaj prvič predstavljamo analize slovenskih podatkov: uvodoma predstavimo ocene razširjenosti pojava ter značilnosti vegetarijancev in veganov, v osrednjem delu pa odnos do tovrstnih idej in praks v celotni populaciji.

2. Mednarodno raziskavo ISSP 2018 smo pri nas izvedli v okviru raziskave Slovensko javno mnenje (SJM 2019/1), v nacionalno reprezentativni vzorec je bilo vključenih 1079 respondentov, ki so bili v času anketiranja stari med 18 in 89 let (glej Hafner Fink in dr. 2021).

2 Vegetarijanci in vegani kot prehranska manjšina

Že hiter splošen pogled na Tabelo 1 pokaže, da tipična prehrana pri nas izrazito temelji na mesu. Skoraj štiri petine vprašanih uživa meso in mesne izdelke večkrat tedensko, skoraj četrtnina celo vsak dan. Še pogostejše je uživanje mleka in mlečnih izdelkov, neprimerno redkejša pa je prehranjevanje z ribami. Strogo se mesu in mesnim izdelkom izogiba samo dobra 2 % respondentov (mleku in mlečnim izdelkom pa 5 %).

Tabela 1: Pogostost uživanja mesa, rib ter mleka in mlečnih izdelkov.

	Dnevno		večkrat tedensko		pogosto (1x–2x na teden)		občasno (manj kot 1x na teden)		samo izjemoma (1x–3x letno)		nikoli	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
meso in mesni izdelki	259	24,1	589	54,7	159	14,8	47	4,4	7	0,7	15	1,4
ribe	13	1,2	99	9,2	369	34,3	436	40,5	117	10,9	42	3,9
mleko in/ali mlečni izdelki	541	50,3	300	27,9	116	10,8	64	5,9	23	2,1	32	3,0

Kako pogosto uživata ... (Vir: SJM 2019/1).

Vprašanje o pogostosti uživanja mesa, rib ter mleka in mlečnih izdelkov v naši študiji uporabimo za kategorizacijo vegetarijancev, ki jih razdelimo v štiri kategorije:

1. vegani, ki ne uživajo niti mesa, niti rib, niti mlečnih izdelkov;
2. lakto vegetarijanci, ki poleg mesa ne uživajo rib, uživajo pa mleko in mlečne izdelke;
3. delni vegetarijanci, ki ne uživajo mesa (na vprašanje so odgovorili z »nikoli« ali »samo izjemoma«), občasno ali redno pa uživajo ribe ter mleko in mlečne izdelke;
4. fleksitarijanci,³ ki uživajo tako meso kot ribe, vendar največ dvakrat tedensko.

Na ta način smo v študijo zajeli sedem veganov (0,6 % celotnega vzorca), 10 lakto vegetarijancev (0,9 %), pet delnih vegetarijancev (0,5 %) in 195 fleksitarijancev (18,1 %).⁴

3. Glej npr. Dagevos (2016).

4. To ni daleč od rezultatov naše predhodne raziskave, ko smo v vzorec zajeli tri vegane (0,4 % populacije), šest lakto-ovo vegetarijancev (0,8 %) in 13 delnih vegetarijancev (1,6 %), ki ne uživajo mesa, jedo pa ribe; kategorije fleksitarijancev takrat nismo merili

Uporabili smo tudi drugi način merjenja tega pojava – poleg merjenja pogostosti (ne)uživanja mesa in/ali mlečnih izdelkov lahko k temu pristopimo neposredno z vprašanjem o tem, ali se respondenti sami deklarirajo za vegetarijance ali vegane. Z merjenjem samo-percepcije smo dobili 20 (1,9 %) vegetarijancev in štiri (0,4 %) vegane.⁵ Po pričakovanju gre za zelo nizke deleže, ki so si tudi podobni pri obeh načinih merjenja – zato nadaljnje analize opravimo na združeni kategoriji (n = 23) samodeklariranih vegetarijancev in veganov (v nadaljevanju vegetarijanci).

Pri tem je nujno opozoriti, da zaradi nizkega števila respondentov analize statistično niso dovolj zanesljive, zato so v prvem delu članka predstavljeni rezultati predvsem informativne in orientacijske narave; pri njihovem posploševanju velja biti zadržan.⁶

V naslednjem koraku smo merili razloge za neuživanje posameznih vrst živil. Osebne motive za tovrstno odrekanje smo merili ločeno za samodeklarirane vegetarijance in za fleksitarijance, ki se večinoma prehranjujejo z rastlinskimi živili, le občasno pa tudi z mesom in ribami.

Rezultati v Tabeli 2 nakazujejo, da je med fleksitarijanci najpogostejši razlog za neuživanje mesa povezan z zdravjem in okusom, mleku se odrekajo primarno iz zdravstvenih razlogov, ribam pa zaradi okusa. Drugi motivi za neuživanje mesa, rib in mlečnih izdelkov (ekonomski, ekološki, etični in religiozni/duhovni) so neprimerno redkejši. Motivi vegetarijancev pa so opazno drugačni: med njimi prevladuje etični – nepotrebno trpljenje in izkoriščanje živali je med vegetarijanci glavni razlog za neuživanje rib in mesa. Mogoče bi lahko bilo rahlo presenečenje razmeroma nizko navajanje ekološkega motiva med vegetarijanci, saj je predvsem med mladimi okoljska zavest zelo prisotna – del razloga za to

(Črnič 2012a). Ker pa gre za različne vzorce, zelo nizke deleže in tudi nekoliko različna vprašanja (v študiji 2012 smo na vzorcih prebivalcev Ljubljane in Maribora postavili ločeno vprašanje o uživanju belega in rdečega mesa ter vprašanje o uživanju jajc), te podatke obravnavamo zgolj kot informativne in nam služijo le kot groba primerjava med študijama.

5. Pri čemer se eden od respondentov deklarira tako za vegetarijanca kot tudi za vegana.
6. Že v študiji izpred dobrega desetletja ugotavljamo, da bi »za bolj zanesljive sklepe o razširjenosti pojava in značilnostih vegetarijanske populacije veljalo uporabiti drugačne raziskovalne metode /.../, saj so v kvantitativnih raziskavah na reprezentativnih vzorcih deleži vegetarijancev preprosto premajhni« (Črnič 2012a: 131). Nekatere tuje raziskave (npr. Hagmann in dr. 2019; Pfeiler in Egloff 2018) sicer poskušajo s kvantitativnim pristopom, vendar so izpeljane na neprimerno večjih vzorcih (omenjeni raziskavi na 4213 in 5125 respondentih) od teh, ki jih uporablja SJM. Vseeno pa so v nadaljevanju predstavljeni rezultati pomembni in uporabni kot groba orientacija, saj drugih tovrstnih kazalcev nimamo.

bi lahko bila sama sestava vzorca, ki ne vključuje mlajših od 18 let. Ekonomskih razlogov, ki so opazno prisotni med fleksitarijanci, med vegetarijanci v naši študiji ne omenja nihče.

Tabela 2: Razlog za neuživanje posameznih živil.

	Fleksitarijanci						Vegetarijanci					
	meso		ribe		mleko		meso		ribe		mleko	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ni mi všeč okus.	45	31,5	59	45,4	15	37,5	1	4,8	2	10,5	2	14,3
To škoduje mojemu zdravju.	37	25,9	6	4,6	19	47,5	7	33,3	2	10,5	6	42,9
Tako mi je svetoval zdravnik.	8	5,6	2	1,5	3	7,5	0	0,0	0	0,0	2	14,3
To je povezano s prevelikim izkoriščanjem naravnih virov, škodi okolju/naravi.	12	8,4	10	7,7	0	0,0	3	14,3	4	21,1	0	0,0
To je povezano z nepotrebnim trpljenjem oz. izkoriščanjem živali.	12	8,4	5	3,8	1	2,5	9	42,9	10	52,6	4	28,6
To mi prepoveduje moje religiozno prepričanje oz. je to slabo za mojo duhovnost.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	4,8	1	5,3	0	0,0
To je zame predrago.	29	20,3	48	36,9	2	5,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Vir: SJM 2019/1.

Nekoliko drugačno sliko dobimo, ko analiziramo odzive na splošnejše trditve o vplivu (ne)uživanja mesa na zdravje (»Ljudje, ki ne uživajo mesa in mesnih izdelkov, so bolj zdravi«), okolje (»Za učinkovito varovanje okolja je nujno izogibanje hrani živalskega izvora«) in o njegovih etičnih dimenzijah (»Prehranjevanje z živalskim mesom se mi zdi etično sporno«): samoopredeljeni vegetarijanci izražajo enako visoko strinjanje s prvima dvema, samo rahlo nižje pa s tretjo trditvijo (glej Tabela 4).

Tabela 3: Demografska struktura vegetarijancev in preostale populacije.

	Samodeklarirani vegetarijanci		Preostala populacija		Skupaj	
	n	%	n	%	n	%
Spol						
moški	11	47,8	516	48,9	527	48,8
ženska	12	52,2	540	51,1	552	51,2
Starost						
do 30 let	7	30,4	162	15,3	169	15,7
31–45 let	5	21,7	241	22,8	246	22,8
46–60 let	7	30,4	255	24,1	262	24,3
61 let in več	4	17,4	398	37,7	402	37,3
Izobrazba						
osnovnošolska ali manj	2	8,7	178	16,9	180	16,7
nižja ali srednja poklicna izobrazba	3	13,0	229	21,7	232	21,5
srednja strokovna izobrazba	4	17,4	252	23,9	256	23,8
splošna srednja izobrazba	3	13,0	75	7,1	78	7,2
višja/visokošolska strokovna	4	17,4%	149	14,1	153	14,2
univerzitetna	6	26,1%	134	12,7	140	13,0
specializacija, magisterij, doktorat	1	4,3%	37	3,5	38	3,5
Tip naselja						
nekmečka naselja < 2000 oseb	11	47,8	317	30,0	328	30,4
kmečka naselja < 2000 oseb	0	0,0	301	28,5	301	27,9
naselja 2000–10.000 oseb	3	13,0	187	17,7	190	17,6
naselja > 10.000 oseb	3	13,0	105	9,9	108	10,0
Maribor	0	0,0	39	3,7	39	3,6
Ljubljana	6	26,1	107	10,1	113	10,5

Vir: SJM 2019/1.

V primerjavi s splošno populacijo (glej Tabela 3) je med vegetarijanci le nekaj več žensk; glede na obstoječe raziskave (Ruby 2012; Salehi in dr. 2023; Pfeiler in Egloff 2018) bi mogoče pričakovali večjo razliko glede na spol. Večje razlike se (pričakovano) pokažejo v starostni strukturi: med vegetarijanci je pomembno višji delež mlajših od 30 let in nižji delež starejših od 61 let. V povprečju so anketirani vegetarijanci stari 45 let, medtem ko je povprečna starost v preostanku

populacije 52 let. Prav tako so (tudi pričakovano) opazne razlike v izobrazbeni strukturi: delež višje izobraženih je v skupini vegetarijancev (48 %) občutno višji kot v preostali populaciji (31 %). Razlike so vidne tudi v tipu naselja: opazno višji delež vegetarijancev prihaja iz Ljubljane; na drugi strani v vzorec nismo zajeli nikogar, ki bi prihajal iz kmečkih naselij (v katerih živi več kot četrtnina anketiranih nevegetarijancev).

Glede na samooceno finančnega in družbenega položaja ter višino razpoložljivega dohodka gospodinjstva se vegetarijanci pozicionirajo nekoliko višje od povprečja. Opazno bolje ocenjujejo svoje finančno stanje glede na okolico (6,32 v primerjavi s 5,78),⁷ rahlo višje se samouvrščajo na družbeni lestvici (5,87 v primerjavi s 5,74)⁸ in občutno višji je samoocenjeni povprečni dohodek njihovih gospodinjstev (2180 eur v primerjavi s 1854 eur). Na podlagi tega bi lahko sklepali, da večina vegetarijancev prihaja iz srednjega in višjega srednjega sloja (kar se ujema tudi z ugotovitvami naše predhodne raziskave (Črnič 2012a)).

3 Odnos do vegetarijanstva in veganstva

Zahodne družbe so na zavestno zavračanje živil živalskega izvora vedno gledale skeptično in neredko sovražno (Spencer 2002), prevladujoče negativen ostaja odnos javnosti tudi danes (MacInnis in Hodson 2017; Cole in Morgan 2011a; Snejder in te Molder 2009; Bohm in dr. 2016, Minson in Benoît 2012). Vendar pa se rastoč korpus empiričnih raziskav o vegetarijanstvu in veganstvu (Salehi in dr. 2023) praktično ne posveča njuni percepciji v splošni javnosti. Zato smo to naredili mi.

Odnos slovenske populacije do vegetarijanstva in veganstva smo merili⁹ s šestimi trditvami, ki so jih respondenti ocenjevali na petstopenjski lestvici (pri čemer je 1 pomenila »sploh se ne strinjam« in 5 »močno se strinjam«):

- Ljudje, ki ne uživajo mesa in mesnih izdelkov, so bolj zdravi. (Bolj zdravi)
- Za učinkovito varovanje okolja je nujno izogibanje hrani živalskega izvora. (Varovanje okolja)
- Prehranjevanje z živalskim mesom se mi zdi etično sporno. (Etično sporno)
- Uživanje kakršnih koli mesnih izdelkov se mi preprosto upira. (Meso se mi upira)
- Ljudje, ki ne uživajo niti mesa, niti rib, niti mleka in mlečnih izdelkov ter zavračajo uporabo izdelkov živalskega izvora, so čisto preveč radikalni. (Preveč radikalni)

7. Na lestvici od 0 do 10.

8. Na lestvici od 1 do 10.

9. Nadaljnje analize smo opravili na celotnem reprezentativnem vzorcu, zato lahko rezultate z večjo zanesljivostjo od tistih, ki smo jih predstavili v prvem delu, posplošimo na slovensko populacijo.

- Starše, ki mladoletnim otrokom ne omogočajo uživanja niti mesnih, niti ribjih, niti mlečnih živil, bi morale obravnavati socialne službe, otroke pa zaščititi. (Zaščita otrok)

S prvimi tremi trditvami merimo odnos do najbolj pogostih argumentov oz. prevladujočih motivov vegetarijancev in veganov, tj. zdravstveni, okoljski in etični. S četrto trditvijo merimo razširjenost celovitega zavračanja mesa za prehranjevanje. Z zadnjima trditvama pa merimo, kako radikalna se splošni populaciji zdi odločitev za veganstvo, še posebej za veganstvo mladoletnih otrok.

Tabela 4: Odnos do vegetarijanstva glede na demografsko strukturo.

	n	Bolj zdravi	Varovanje okolja	Etično sporno	Meso se mi upira	Preveč radikalni	Zaščita otrok
		Povpr.	Povpr	Povpr	Povpr	Povpr	Povpr
moški	527	2,22	2,15	1,96	1,61	3,88	3,75
ženska	552	2,32	2,15	2,02	1,71	3,71	3,58
do 30 let	133	2,38	2,27	1,98	1,71	3,47	3,47
31–45 let	236	2,24	2,09	1,99	1,65	3,58	3,44
46–60 let	248	2,29	2,14	2,03	1,7	3,71	3,56
61 let in več	462	2,25	2,15	1,97	1,64	4,05	3,88
OŠ ali manj	180	2,21	1,98	1,78	1,58	3,93	3,85
nižja ali srednja poklicna	232	2,15	2,05	1,92	1,66	4	3,87
srednješolska	334	2,34	2,15	2,04	1,67	3,71	3,55
višja/visokošolska strokovna	153	2,38	2,19	2,01	1,68	3,74	3,53
univerzitetna	140	2,33	2,42	2,22	1,71	3,56	3,47
specializacija, magisterij, doktorat	38	2,05	2,34	2	1,82	3,89	3,65
nekmečka naselja < 2000 oseb	328	2,24	2,14	1,99	1,66	3,76	3,65
kmečka naselja < 2000 oseb	301	2,21	1,98	1,86	1,55	3,92	3,83
naselja 2000–10.000 oseb	190	2,31	2,26	2,02	1,76	3,75	3,56
naselja > 10.000 oseb	108	2,33	2,11	1,98	1,65	3,61	3,6
Maribor	39	2,32	2,33	2,26	1,62	4,05	3,54
Ljubljana	113	2,38	2,4	2,2	1,82	3,75	3,52
nevegetarijanec	1052	2,24	2,11	1,95	1,62	3,82	3,68
vegetarijanec	23	3,87	3,87	3,78	3,78	2,61	2,83

Vir: SJM 2019/1.

V Tabeli 4 vidimo, da običajni argumenti za vegetarijanstvo in/ali veganstvo splošne populacije nikakor ne prepričajo – celo strinjanje z zdravstveno argumentacijo, ki v splošni javnosti deluje še najbolj prepričljivo, še zdaleč ne dosega srednje vrednosti (3). Najmanj se respondenti strinjajo z etično argumentacijo,

pri okoljski pa so opazna izjema le univerzitetno (in višje od tega) izobraženi, katerim se ta zdi najbolj prepričljiva. Z zdravstvenimi in etičnimi dobrobitmi odrekanja prehranjevanju z mesom se v nekoliko večji meri strinjajo ženske, pri vplivu na okolje pa so njihova stališča poravnana z moškimi. Zdravstveni in okoljski argumenti so najbližje mlajšim od 30 let, odnos do etičnega motiva pa je veliko bolj enakomerno porazdeljen med generacijami; še najbolj se z njim strinja srednja (60–46 let). Zdravstveni argumenti najmanj prepričajo tiste z najvišjo izobrazbo (specializacija, magisterij, doktorat), okoljski in etični pa skoraj premo sorazmerno naraščata do univerzitetne izobrazbe, pri najbolj izobraženih pa rahlo upadeta (a sta še zmeraj višja kot pri nižje izobraženih). Najmanj se z vsemi tremi trditvami strinjajo respondenti iz kmečkih okolij, najbolj prepričljivi so okoljski in etični argumenti za prebivalce Ljubljane in Maribora, medtem ko so glede prepričljivosti zdravstvene argumentacije razlike med respondenti glede na kraj bivanja zelo majhne.

V naslednjem koraku smo merili percepcijo veganstva v celotni populaciji, najprej vrednotenje osebne odločitve za veganstvo, potem pa še odločitve staršev za veganstvo njihovih mladoletnih otrok – prvo v obliki blažje, drugo pa v obliki bolj zaostrene izjave. Že hiter pogled na zadnja dva stolpca Tabele 4 pokaže, da se respondentom odločitev za veganstvo zdi zelo radikalna – v vseh kategorijah, razen med samoopredeljenimi vegetarijanci, pri obeh izjavah strinjanje z do veganstva odklonilno izjavo občutno presega srednjo vrednost (3). Po pričakovanju je respondentom bližje prva, manj zaostrena trditev (izjema so mlajši od 30 let, ki se z obema izjavama (ne) strinjajo v enaki meri). Na splošno so mladi manj kritični do veganstva, s starostjo kritičnost praviloma narašča. Ženske so do veganstva nekoliko manj odklonilne, vendar razlike od moških niso velike. Odločitev za veganstvo se zdi najbolj radikalna respondentom z najnižjo izobrazbo (srednja poklicna ali manj). Najmanj se z obema izjavama strinjajo univerzitetno izobraženi, a med najbolj izobraženimi je podpora izjavama spet višja.¹⁰ Razlike glede na kraj bivanja so manjše: veganstvo se zdi najbolj radikalno respondentom iz Maribora¹¹ (še bolj kot tistim iz kmečkih okolij), bi pa pred njim v manjši meri sistemsko ščitili otroke (za odtenek manj od njih bi to počeli le še prebivalci Ljubljane).

10. Je pa delež najvišje izobraženih v celotni populaciji zelo nizek, kar lahko vpliva tudi na manjšo statistično zanesljivost teh rezultatov.

11. Kar se ujema z našimi ugotovitvami iz predhodne raziskave (Črnič 2012a).

3.1 Natančnejša kategorizacija odnosov do vegetarijanstva in veganstva

Obravnavani sklop trditve uporabimo za nadaljnje analize, kjer smo v prvem delu uporabili razvrščanje v skupine – gre za metodo, po kateri respondente razvrstimo tako, da so si znotraj skupin čim bolj podobni, skupine pa se med seboj čim bolj razlikujejo. Razvrščanje smo izvedli v dveh korakih – v prvem koraku smo uporabili hierarhično razvrščanje z Wardovo metodo in kvadratom evklidske razdalje, s tem dobili grafično predstavitev (glej Prilogo 1). Dendrogram omogoča vpogled v hierarhično strukturo in pomaga pri določanju smiselnega števila skupin. Kjer je »skok« pri združevanju največji, drevo prerežemo in iz dendrograma odčitamo dobljene skupine (Košmelj in Breskvar Žaucer 2006), na ta način smo razbrali število skupin (3). V naslednjem koraku smo uporabili metodo voditeljev (K-means), s katero smo optimizirali razvrstitev, dobljeno s hierarhičnim združevanjem v skupine. Pri tem smo uporabili le popolne vzorce – respondente, ki so podali odgovore za vse trditve, ki jih uporabimo za razvrščanje v skupine (listwise deletion). Tabela 5 prikazuje povprečne vrednosti strinjanja s trditvami, ki smo jih uporabili za razvrščanje v skupine.

Tabela 5: Odnos do vegetarijanstva in veganstva z razvrščanjem v skupine.

	skupina 1 (n = 463)	skupina 2 (n = 196)	skupina 3 (n = 319)	skupaj (n = 978)
	Povpr.	Povpr.	Povpr.	Povpr.
Ljudje, ki ne uživajo mesa in mesnih izdelkov, so bolj zdravi.	1,91	3,2	2,21	2,27
Za učinkovito varovanje okolja je nujno izogibanje hrani živalskega izvora.	1,81	3,4	1,9	1,98
Prehranjevanje z živalskim mesom se mi zdi etično sporno.	1,66	3,05	1,8	2,15
Uživanje kakršnihkoli mesnih izdelkov se mi preprosto upira.	1,39	2,41	1,58	1,66
Ljudje, ki ne uživajo niti mesa, niti rib, niti mleka in mlečnih izdelkov ter zavračajo uporabo izdelkov živalskega izvora, so čisto preveč radikalni.	4,47	3,2	3,19	3,8
Starše, ki mladoletnim otrokom ne omogočajo uživanja niti mesnih, niti ribjih, niti mlečnih živil, bi morale obravnavati socialne službe, otroke pa zaščititi.	4,41	3,46	2,73	3,67

Vir: SJM 2019/1.

Prva skupina je največja, vključuje skoraj polovico respondentov. V njej so zajeti tisti, ki izražajo najbolj odklonilen odnos do vegetarijanstva in veganstva. V primerjavi z drugima dvema skupinama jih najmanj prepričajo argumenti za odpoved uživanju mesa, v daleč največji meri ocenjujejo veganstvo kot radikalno, zato bi v daleč največji meri pred njim zaščitili otroke (Tabela 5). Za to skupino lahko rečemo, da so do vegetarijanstva in veganstva izrazito **odklonilni**.

V **drugi skupini** so respondenti, ki se zdijo rahlo naklonjeni vegetarijanstvu. V povprečju blago pritrjujejo trem glavnim argumentom, najbolj okoljskemu, pa tudi zdravstvenemu in etičnemu. Bolj kot drugim se jim upira uživanje mesnih izdelkov, čeprav tudi to povprečje ne dosega srednje vrednosti. Kljub temu pa se jim v povprečju zdi odločitev za veganstvo zmerno radikalna. To skupino, v katero smo zajeli petino respondentov, v nadaljevanju glede na splošno izrazito odklonilno sliko imenujemo **naklonjeni**.

Tretja skupina je bolj mešana. Vanjo smo zajeli tretjino respondentov, ki jih argumenti za odklanjanje mesa v splošnem ne prepričajo: glede vpliva uživanja živil živalskega izvora na zdravje, ekologijo in etiko so razmeroma blizu prvi, do vegetarijanstva izrazito odklonilni skupini. Hkrati pa se jim veganstvo ne zdi pretirano radikalno; glede tega so praktično izenačeni s skupino naklonjenih, do veganstva otrok pa so celo občutno najmanj kritični. Gre skratka za ljudi, ki jih argumenti za vegetarijanstvo in veganstvo ne prepričajo, hkrati pa se jim ti praksi zdita manj radikalni, nekako ju sprejemajo. Tako bi lahko rekli, da gre za skupino bolj zmernih, v vrednostnem smislu manj opredeljenih respondentov, ki jo bomo v nadaljevanju imenovali **strpni**.

Glede na demografsko strukturo ugotavljamo (Tabela 6), da je v skupini izrazito **odklonilnih** višji delež moških kot žensk. Večinoma gre za starejšo populacijo, saj je med njimi kar štiri desetine starejših od 61 let. Za to skupino je v primerjavi s preostalima značilna nižja izobrazba: v njej je najvišji delež respondentov, ki ne dosegajo srednješolske izobrazbe (43 %) in najnižji tistih z višjo od srednješolske (30 %). Višji kot v preostalih dveh skupinah je delež respondentov, ki prihajajo iz kmečkih naselij (tretjina).

V skupini rahlo **naklonjenih** je razmerje med moškimi in ženskami bolj podobno celotni populaciji. V njej je v primerjavi z drugima dvema skupinama višji delež mlajših od 30 let in višji delež bolj izobraženih (39 % z vsaj višjo oz. visokošolsko strokovno izobrazbo). V primerjavi z drugima dvema skupinama je med naklonjenimi najmanj respondentov iz kmečkih naselij in največ iz Ljubljane.

Tabela 6: Demografska struktura skupin.

	odklonilni (n = 463)		naklonjeni (n = 196)		strpni (n = 319)		skupaj (n = 978)	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Spol								
moški	250	54,0	94	48,0	142	44,5	486	49,7
ženska	213	46,0	102	52,0	177	55,5	492	50,3
Starost								
do 30 let	64	13,8	38	19,4	60	18,8	162	16,6
31–45 let	84	18,1	44	22,4	97	30,4	225	23,0
46–60 let	112	24,2%	44	22,4	76	23,8	232	23,7
61 let in več	203	43,8%	70	35,7	86	27,0	359	36,7
Izobrazba								
osnovnošolska ali manj	90	19,5	23	11,7	41	12,9	154	15,8
nižja ali srednja poklicna	109	23,6	26	13,3	64	20,1	199	20,4
srednja strokovna izobrazba	103	22,3	48	24,5	83	26,0	234	24,0
splošna srednja izobrazba	23	5,0	22	11,2	27	8,5	72	7,4
višja/visokošolska strokovna	64	13,9	36	18,4	50	15,7	150	15,4
univerzitetna	53	11,5	34	17,3	44	13,8	131	13,4
specializacija, magisterij, doktorat	20	4,3	7	3,6	10	3,1	37	3,8
Tip naselja								
nekmečka naselja < 2000 oseb	135	29,2	58	29,6	102	32,0	295	30,2
kmečka naselja < 2000 oseb	154	33,3	36	18,4	85	26,6	275	28,1
naselja 2000–10.000 oseb	64	13,8	45	23,0	59	18,5	168	17,2
naselja > 10.000 oseb	41	8,9	19	9,7	37	11,6	97	9,9
Maribor	19	4,1	7	3,6	12	3,8	38	3,9
Ljubljana	50	10,8	31	15,8	24	7,5	105	10,7
nevegetarijanec	463	100,0	176	89,8	316	99,1	955	97,6
vegetarijanec	0	0,0	20	10,2	3	0,9	23	2,4

Vir: SJM 2019/1.

V skupini **strpnih** bolj očitno prevladujejo ženske. V njej je v primerjavi z drugima dvema skupinama več respondentov srednjih let (več kot polovica jih je starih med 31 in 60 let) in najmanj starejših od 60 let. Tako glede izobrazbe kot tipa bivanja se skupina strpnih uvršča nekje vmes med preostali dve skupini.

Tri oblikovane skupine v nadaljevanju še podrobneje analiziramo glede na razredno strukturo, odnos do lastnega življenja, družbe, politike, religije in duhovnosti. Pri tem primerjalno izhajamo tudi iz izsledkov naše predhodne raziskave, v kateri smo ugotovili, da je 1) v Ljubljani in Mariboru glede na samoopredelitev pripadnosti družbenemu sloju največ nasprotovanja vegetarijanstvu in veganstvu

med nižjim, delavskim slojem, največ podpornikov pa prihaja iz višjega srednjega in višjega sloja, 2) največ naklonjenih prihaja iz politično liberalne skupine, medtem ko se največ nasprotnikov politično opredeljuje za konservativce, in 3) da je med izrazitimi nasprotniki vegetarijanstva in veganstva manj srečnih ter da so v primerjavi s celotnim vzorcem tudi nekoliko manj zadovoljni z gmotnimi razmerami, v katerih živijo (Črnič 2012a: 126–128).

Za preverjanje morebitnih povezav izvedemo več bivariatnih analiz (primerjava povprečnih vrednosti spremenljivk glede na skupino in frekvenčne porazdelitve odgovorov glede na skupino) in testov, s katerimi merimo povezanost med pripadnostjo skupini in drugimi spremenljivkami. Na ta način predstavimo tri skupine glede na njihov družbeni položaj in odnos do življenja, politike in družbe ter religije. Podrobnejše statistične analize z izračunom statistično značilnih razlik (analiza variance, hi-kvadrat) med skupinami predstavljamo za izbrane spremenljivke, pri čemer je treba omeniti, da se tudi tam, kjer se statistično značilne razlike ne potrdijo, kažejo nekatere razlike med skupinami, ki jih jasno ločijo med seboj.

3.1.1 Odnos do vegetarijanstva in veganstva glede na družbeni položaj in odnos do življenja

Glede na spremenljivke, ki merijo družbeni položaj in odnos do življenja, izmerimo med skupinami nekatere statistično značilne razlike. Za to in nadaljnje analize, s katerimi primerjamo odgovore respondentov glede na skupino, ki ji pripadajo, smo uporabili enosmerno analizo variance (one-way ANOVA). Ugotavljamo, da so med tremi skupinami statistično značilne razlike glede na družinski dohodek ($F = 5,144$, $df = 2$, $sig < 0,05$), gmotne razmere ($F = 3,747$, $df = 2$, $sig < 0,05$) in zaupanje do drugih ($F = 6,944$, $df = 2$, $sig < 0,05$).

Skupina odklonilnih ima v povprečju daleč najnižji mesečni družinski dohodek,¹² nižje od preostalih dveh skupin ocenjuje svoje materialne razmere, na družbeni lestvici pa se samouvršča nižje (Tabela 7). Strpni in naklonjeni imajo sicer zelo podoben mesečni dohodek, se na družbeni lestvici samoumeščajo skoraj enako, vendar pa naklonjeni višje ocenjujejo tako svoje gmotne razmere kot svoj finančni položaj glede na druge ljudi v okolici.

12. Drugače smo ugotovili v predhodni raziskavi pred dobrim desetletjem, v kateri »podrobnejša analiza tako rednih mesečnih prihodkov kot lastništva in tipa prebivališča ne odkrije pomembnih povezav glede odnosa do vegetarijanstva in veganstva« (Črnič 2012a: 128).

Tabela 7: Družbeni položaj in odnos do življenja.¹³

	odklonilni (n = 463)	naklonjeni (n = 196)	strpni (n = 319)	skupaj (n = 978)
Kako ocenjujete materialne razmere, v katerih živite vi in vaša družina?	7	7,37	7,22	7,12
Če se primerjate z ljudmi v vaši okolici, ali sodite, da vam gre v finančnem pogledu boljše kot njim, enako ali slabše?	5,79	6,14	5,77	5,80
Kolikšen je povprečni mesečni dohodek vseh članov vašega gospodinjstva?	1741 eur	2046 eur	2041 eur	1901 eur
V naši družbi so skupine ljudi, ki so blizu vrha, in skupine, ki so bolj na dnu. Kam bi vi uvrstili samega sebe na tej lestvici?	5,68	5,83	5,84	5,75
Kako zadovoljni ste sedaj s svojim življenjem?	7,43	7,66	7,59	7,51
Kako srečni ste?	7,55	7,61	7,77	7,63
Če govorimo na splošno, ali bi rekli, da večini ljudi lahko zaupamo, ali menite, da je treba biti z ljudmi zelo previden?	4,35	5,15	4,52	4,54
Ali ste pesimist ali ste optimist?	6,82	7,1	7,03	6,96
Samooocena zdravja	3,04	3,3	3,36	2,82

Vir: SJM 2019/1.

O razredni strukturi pričajo tudi poklicni položaji respondentov. V skupini naklonjenih zasedajo največ vodilnih in vodstvenih ter najmanj izvršilnih delavskih položajev, v skupini odklonilnih pa je ravno nasprotno (skupina strpnih je glede tega bliže odklonilnim). Med naklonjenimi je 45 % takih, ki zasedajo vodilno ali vodstveno mesto oziroma neposredno vodijo nadzor izvršilnih delavcev, med odklonilnimi pa je ta delež občutno nižji – 35 %. V skupini odklonilnih je najnižji delež zaposlenih (46 %), najmanj dijakov in študentov (5 %) ter največ upokojenec (42 %). Najvišji delež zaposlenih je v skupini strpnih (61 %), v njej je najmanj upokojenec (le 24 %). Najvišji delež dijakov in študentov (11 %) je v skupini naklonjenih, polovica v tej skupini je zaposlenih, slaba tretjina pa je upokojenec.

V Tabeli 7 vidimo tudi, da je skupina, ki ima do vegetarijanstva in veganstva izrazito odklonilen odnos, v povprečju najmanj zadovoljna s svojim življenjem, najmanj srečna in tudi manj optimistična kot drugi dve skupini. Najvišje svoje zadovoljstvo z življenjem ocenjujejo naklonjeni, ki so tudi najbolj optimistični. Svojo srečo pa najvišje ocenjujejo strpni.¹⁴ Skupina naklonjenih izraža tudi

13. Ocene respondentov, predstavljene v tabeli, so podane na lestvici 0–10; izjema sta samoooceni družbenega položaja (1–10) in zdravja (1–5).

14. Pri nobeni od teh postavk razlika med skupinami ni statistično značilna.

največjo mero zaupanja do drugih – na lestvici od 0 do 10, kjer 0 pomeni, da je treba biti z ljudmi zelo previden, in 10, da lahko ljudem popolnoma zaupaš, so podali povprečno oceno 5,15.

Svoje zdravje najslabše ocenjuje skupina odklonilnih. Anketiranci iz te skupine se tudi najmanj gibajo: 31,5 % se jih s športom oziroma rekreacijo ukvarja le nekajkrat letno ali pa sploh ne, medtem ko je v skupini naklonjenih takih le 22 % (v skupini strpnih pa 27,5 %). Najbolj fizično aktivni so v skupini naklonjenih: kar polovica se jih – glede na njihove izjave – rekreira najmanj dvakrat tedensko; sledijo strpni (43 %) in odklonilni (40 %).

3.1.2 Odnos do vegetarijanstva in veganstva v luči političnih in družbenih orientacij

Kar se tiče odnosa do politike in družbe, glede na predhodno raziskavo in nekatere tuje ugotovitve (Salehi in dr. 2023; MacInnis in Hodson 2017; Chin in dr. 2002) domnevamo, da so do vegetarijanstva in veganstva v povprečju izrazito kritični bolj konservativni in avtoritarni od naklonjenih.

Po analizi naših treh skupin ugotavljamo, da politika najmanj zanima strpne (več kot 70 % jih politika le malo ali sploh nič ne zanima, medtem ko je v drugih dveh skupinah takih okoli 60 %), ti so posledično tudi najmanj politično aktivni – zadnjih parlamentarnih volitev¹⁵ se jih je udeležilo dobri dve tretjini; najbolj volilno aktivni so v skupini odklonilnih, v kateri jih je volilo tri četrtine, med naklonjenimi pa samo nekaj manj – 73 %).

Glede na politično samoumeščanje na osi levica (0) – desnica (10) se vsi umeščajo bolj proti sredini. Pričakovano se najbolj proti levi umeščajo respondenti skupine naklonjenih (4,44), sledita jim skupini strpnih (4,63) in odklonilnih (4,98).

Skupina odklonilnih izkazuje najvišjo stopnjo avtoritarnosti: kar 60,4 % jih daje prednost močnemu voditelju pred demokracijo, med strpnimi je takih 54 % in med naklonjenimi 51,9 %.¹⁶ V tej skupini se daleč najbolj (50,3 %), v skupini naklonjenih pa najmanj (29,3 %) bojijo grožnje beguncev našemu načinu življenja (med strpnimi jih ta strah izraža 36,4 %); hi-kvadrat pa pokaže, da je med tremi skupinami razlika statistično značilna ($\chi^2 = 33.533$, $df = 2$, $sig < 0,05$).

Javno spodbujanje sovraštva zoper določene skupine ali njihove pripadnike najbolj moti skupino naklonjenih (91 % jih to moti oziroma zelo moti), najmanj pa skupino strpnih (74 %).

15. Gre za zadnje volitve pred izvedbo ankete, ki so bile leta 2018.

16. Podobno pozitivno korelacijo družbeno avtoritarnih stališč z negativnim odnosom do vegetarijanstva pokaže tudi raziskava med amerškimi študenti psihologije (Chin in dr. 2002).

V naslednjem koraku smo skušali oceniti položaj treh skupin na osi konservativno – liberalno. To smo storili s primerjavo njihovega odnosa do nekaterih družbenih vprašanj (Tabela 8). Razlike med skupinami so statistično značilne pri odnosu do homoseksualnosti ($\chi^2 = 32.578$, $df = 6$, $sig < 0,05$), porok med istospolnimi ($\chi^2 = 38.525$, $df = 2$, $sig < 0,05$) in odnosu do varanja znotraj zakonske zveze ($\chi^2 = 16.453$, $df = 2$, $sig < 0,05$). Naši rezultati potrjujejo, da je najbolj liberalna skupina naklonjenih, ki je najbolj tolerantna do homoseksualnosti. Ta skupina tudi najbolj podpira istospolne poroke in najmanj nasprotuje varanju znotraj zakonske zveze, rahlo bolj podpira evtanazijo in daleč najbolj nasprotuje smrtni kazni. Na drugi strani je pričakovano najbolj konservativna skupina odklonilnih, ki daleč najbolj nasprotuje homoseksualnosti in istospolnim porokam, najbolj pa podpira tudi tradicionalne/konservativne delitve vlog med spoloma (četrtnina jih soglaša, da je naloga moža v zakonu služiti denar, naloga žene pa skrbeti za dom in družino); najmanj to podpira skupina strpnih (15 %). V odnosu do splava med skupinami ni pomembnih razlik.

Tabela 8: Odnos do homoseksualnosti, zvestobe v zakonu, evtanazije in splava.

		odklonilni (n = 463)		naklonjeni (n = 196)		strpni (n = 319)		skupaj (n = 978)	
		n	%	n	%	n	%	n	%
Kakšno je vaše mnenje o spolnih odnosih med dvema odraslima osebamama istega spola?	to je vedno narobe	171	40,7	38	21,8	88	30,7	297	33,7
	to je skoraj vedno narobe	47	11,2	13	7,5	19	6,6	79	9,0
	to je samo včasih narobe	26	6,2	20	11,5	26	9,1	72	8,2
	to sploh ni narobe	176	41,9	103	59,2	154	53,7	433	49,1
Ali je sprejemljivo ... poroke istospolnih partnerjev	sprejemljivo	239	53,7	139	77,2	206	70,1	584	63,5
	ni sprejemljivo	206	46,3	41	22,8	88	29,9	335	36,5
Ali menite, da je narobe ali ni narobe, če ima poročena oseba spolne odnose z nekom drugim, in ne s svojim zakonskim partnerjem?	to je vedno narobe	305	68,5	104	56,8	213	70,8	622	67,0
	to je skoraj vedno narobe	84	18,9	45	24,6	55	18,3	184	19,8
	to je samo včasih narobe	40	9,0	20	10,9	27	9,0	87	9,4
	to sploh ni narobe	16	3,6	14	7,7	6	2,0	36	3,9
Ali je sprejemljivo ... evtanazija	sprejemljivo	321	75,5	144	83,7	212	78,2	677	78,0
	ni sprejemljivo	104	24,5	28	16,3	59	21,8	191	22,0
Ali je sprejemljivo ... prekinitve nosečnosti (splav)	sprejemljivo	333	75,9	143	76,1	220	77,2	696	76,3
	ni sprejemljivo	106	24,1	45	23,9	65	22,8	216	23,7

Vir: SJM 2019/1.

3.1.3 Odnos do vegetarijanstva in veganstva glede na religioznost in alternativne duhovne prakse

Na koncu preverimo še, kako se tri skupine razlikujejo glede odnosa do religije in alternativnih duhovnih praks. Tukaj glede na našo predhodno raziskavo (Črnič 2012a) pričakujemo, da bo med izrazitimi nasprotniki vegetarijanstva več tradicionalno religioznih, med naklonjenimi pa več zanimanja za alternativne duhovne prakse.

Naši podatki o samoizraženi religijski pripadnosti to potrjujejo: opazno najnižji delež katoličanov izmerimo v skupini naklonjenih (51 % v primerjavi z 62 % v skupini odklonilnih in 60 % v skupini strpnih); v njej je malo višji delež tistih, ki ne pripadajo nobeni religiji – 39 % (31 % v skupini odklonilnih in 34 % v skupini strpnih), in muslimanov – 6 % v primerjavi z 2 % v skupini odklonilnih in 3 % v skupini strpnih. Med naklonjenimi je tudi najnižji delež samoocenjenih verujočih (58,3 %) in najvišji delež neverujočih (30,5 %). Najvišji delež verujočih (66,3 %) je v skupini strpnih, v kateri je tudi najnižji delež neverujočih (22,2 %).¹⁷

Ko sliko dopolnimo s podatki o verovanju v boga in nekatere druge temeljne doktrinarne postavke, ugotovimo, da v boga najmanj verujejo naklonjeni, strpni pa rahlo bolj od odklonilnih (Tabela 9). Razlike se bolj očitno pokažejo pri verovanju v dodatno izbrane doktrinarne postavke, kjer test hi-kvadrat pokaže, da so razlike med tremi skupinami statistično značilne: v skupini strpnih v največji meri verjamejo tako v življenje po smrti (mogoče presenetljivo najmanj v skupini odklonilnih) ($\chi^2 = 13.757$, $df = 6$, $sig < 0,05$) kot v nebesa ($\chi^2 = 17.511$, $df = 6$, $sig < 0,05$) in tudi pekel ($\chi^2 = 16.368$, $df = 6$, $sig < 0,05$) (oboje najmanj v skupini naklonjenih).

Ker je naša študija potekala v sklopu širše mednarodne raziskave o religioznosti (ISSP), smo imeli to tematiko priložnost še dodatno bolj poglobljeno meriti s standardnim vprašanjem, ki skuša razkriti različne tipe religioznosti – poleg trdno religioznih in prepričano nereligioznih cilja še na dve v sodobnem svetu precej razširjeni kategoriji: najprej primarno kulturno ali drugače »zunanje« motivirano religioznost brez globljega osebnega zanimanja za duhovnost (kar se v veliki meri pokriva s kategorijo, ki jo britanska sociologinja Grace Davie (2005) imenuje »pripadanje brez verovanja«), poleg tega pa še primarno duhovni, ne pa religiozni tip verovanja (»verovanje brez pripadanja«).

17. Ne pa v skupini radikalno odklonilnih, kot bi nemara pričakovali.

Tabela 9: Verovanje v boga, življenje po smrti, nebesa in pekel.

	odklonilni (n = 463)		naklonjeni (n = 196)		strpni (n = 319)		skupaj (n = 978)	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Ne verujem v boga.	96	20,9	32	16,3	53	17,0	181	18,7
Ne vem, če je bog in ne verjamem, da je to možno spoznati.	30	6,5	19	9,7	20	6,4	69	7,1
Ne verujem v boga kot osebno nadnaravno bitje, verujem pa v to, da obstaja neka višja nadnaravna sila.	126	27,5	66	33,7	91	29,2	283	29,3
Včasih verujem v boga, včasih pa ne.	43	9,4	19	9,7	32	10,3	94	9,7
Čeprav sem v dvomih, menim, da vendarle verujem v boga.	71	15,5	23	11,7	49	15,7	143	14,8
Vem, da bog zares obstaja, in v to prav nič ne dvomim.	93	20,3	37	18,9	67	21,5	197	20,4
Verovanje v:								
... življenje po smrti	175	41,4	86	48,6	152	51,9	413	46,2
... nebesa	157	36,9	58	32,8	122	41,6	337	37,7
... pekel	138	32,9	50	28,6	103	35,6	291	32,9

Vir: SJM 2019/1.

Naše analize pokažejo, da je delež celovito religioznih (ki po lastnih izjavah sledijo veri in se zanimajo za duhovnost) v vseh treh skupinah podobno nizek (med 17 % in 18 %). V skupini naklonjenih je izrazito najvišji delež duhovnih, a nereligioznih respondentov (ne sledijo veri, vendar sebe razumejo kot duhovne osebe, ki se zanimajo za sveto ali nadnaravno) – 39,3 %; najmanj je takih v skupini odklonilnih – 21,1 % (med strpnimi 25,6 %). Hkrati je med naklonjenimi daleč najnižji delež kulturno religioznih brez verovanja (sledijo veri, vendar se ne razumejo kot duhovne osebe) – 16,9 % (28,5 % med odklonilnimi in 29,2 % med strpnimi). Najvišji delež celovito nereligioznih (ne sledijo veri in se ne zanimajo za duhovnost) je v skupini odklonilnih – 33,4 %; najnižji je med naklonjenimi (25,8 %), strpni pa so nekje vmes (27,6 %).

V skupini naklonjenih je primerjalno manj tistih, ki cerkvi zaupajo (13 %), in občutno več tistih, ki ji zelo malo zaupajo (57 %). V tej skupini najmanj soglašajo s trditvijo, da preveč zaupamo v znanost in premalo v religijo (53 % se jih s to trditvijo ne strinja, v drugih dveh skupinah je ta delež nižji od polovice); v največji meri se s to trditvijo strinjajo v skupini strpnih (dobra četrtina, v skupini odklonilnih pa manj kot petina vprašanih).

Dotatno smo še preverili, v kolikšni meri tri skupine respondentov izvajajo nekatere alternativne duhovne prakse. Rezultati v Tabeli 10 potrjujejo naša

pričakovanja: vegetarijanstvu naklonjeni so nekoliko bolj privrženi alternativnim praksam, najmanj pa respondenti v skupini odklonilnih. Test hi-kvadrat pokaže med tremi skupinami statistično značilne razlike pri meditaciji ($\chi^2 = 27.763$, $df = 4$, $Sig < 0,05$), vadbi joge in drugih vadbah ($\chi^2 = 49.601$, $df = 4$, $Sig < 0,05$), branju duhovne in ezoterične literature ($\chi^2 = 19.766$, $df = 4$, $Sig < 0,05$) in uporabi alternativne medicine ($\chi^2 = 19.183$, $df = 4$, $Sig < 0,05$). Respondenti iz skupine naklonjenih pogosteje kot pripadniki drugih dveh skupin meditirajo, vadijo jogo, tai chi ali qigong, berejo duhovno ali ezoterično literaturo, prav tako pogosteje posegajo po alternativni medicini; na drugi strani vse omenjene prakse najmanj prakticirajo respondenti iz skupine odklonilnih.

Tabela 10: Izvajanje alternativnih duhovnih praks.

		odklonilni (n = 463)		naklonjeni (n = 196)		strpni (n = 319)		skupaj (n = 978)	
		n	%	n	%	n	%	n	%
meditiranje	to sem počel v preteklem letu	55	12,0	54	28,0	63	19,9	172	17,7
	to sem počel v bolj oddaljeni preteklosti	47	10,2	23	11,9	36	11,4	106	10,9
	tega nisem nikoli počel	358	77,8	116	60,1	218	68,8	692	71,3
vadba joge, tai chia ali qigonga	to sem počel v preteklem letu	27	5,8	40	20,5	41	12,9	108	11,1
	to sem počel v bolj oddaljeni preteklosti	30	6,5	30	15,4	31	9,7	91	9,3
	tega nisem nikoli počel	405	87,7	125	64,1	246	77,4	776	79,6
uporaba alternativne medicine	to sem počel v preteklem letu	43	9,3	38	19,6	37	11,7	118	12,2
	to sem počel v bolj oddaljeni preteklosti	46	10,0	29	14,9	34	10,8	109	11,2
	tega nisem nikoli počel	372	80,7	127	65,5	245	77,5	744	76,6
branje knjig ali revij z duhovno ali ezoterično vsebino	to sem počel v preteklem letu	64	13,9	52	26,5	44	14,0	160	16,5
	to sem počel v bolj oddaljeni preteklosti	98	21,3	41	20,9	78	24,8	217	22,3
	tega nisem nikoli počel	299	64,9	103	52,6	192	61,1	594	61,2

Kako pogosto ste ... (Vir: SJM 2019/1).

Če na koncu strnemo rezultate primerjave treh skupin glede na religioznost in duhovnost, vidimo, da je najnižji delež katoličanov med naklonjenimi, najvišji med odklonilnimi. Glede na standardne parametre ugotovimo, da so strpni najbolj klasično religiozni (po samoocenjeni vernosti, verovanju v boga, življenje po smrti, nebesa in pekel) – najmanj pa so v klasičnem smislu religiozni v skupini naklonjenih (najvišji delež neverujočih, v najmanjši meri verujejo v boga, nebesa in pekel).¹⁸ Podrobnejša analiza glede na različne tipe religioznosti pokaže, da je v skupini naklonjenih izrazito najvišji delež duhovnih, a nereligioznih respondentov in daleč najnižji delež kulturno religioznih brez verovanja. Najnižji delež duhovnih, a nereligioznih je v skupini odklonilnih, kjer je tudi najvišji delež celovito nereligioznih (nimajo se niti za religiozne niti za duhovne). Na drugi strani naklonjeni bolj posegajo po alternativnih duhovnih praksah (pogosteje meditirajo, vadijo jogo ali tai chi ali qigong, berejo duhovno ali ezoterično literaturo, pogosteje uporabljajo alternativno medicino), najmanj pa to počnejo odklonilni.

4 Sklepi

Na podlagi predstavljenih analiz lahko potrdimo, da tipična prehrana v slovenski družbi izrazito temelji na mesu, ki ga prevladujoča večina anketiranih uživa redno večkrat tedensko, če že ne vsak dan. Vegetarijancev in veganov smo v vzorec zajeli le peščico, po grobi oceni bi jih v Sloveniji lahko bilo 2 % ali malce več. Natančnejše ocene zaradi zelo nizkega vzorčnega deleža s tovrstnimi raziskavami na reprezentativnih nacionalnih vzorcih niso možne, saj statistične analize niso dovolj zanesljive. Zato velja biti pri posploševanju rezultatov zadržan.

Večina anketiranih vegetarijancev svoje izogibanje prehranjevanju z mesom in ribami utemeljuje predvsem z etičnimi, neuživanje mleka pa z zdravstvenimi argumenti. V povprečju so v primerjavi s celotno populacijo mlajši in opazno bolj izobraženi. V veliko večji meri prihajajo iz Ljubljane, najmanj pa iz kmečkih naselij. Večinoma pripadajo srednjemu in višjemu družbenemu sloju. Vse te ugotovitve so pričakovane¹⁹ in skladne z našo predhodno študijo izpred dobrega desetletja, v kateri smo ugotavljali,

da med slovenskimi vegetarijanci najverjetneje prevladujejo nadpovprečno izobražene ženske srednjih let, ki so rahlo nadpovprečno zadovoljne s

18. Glede udeležbe pri religijskih obredih med preučevanimi skupinami ne zasledimo pomembnejših razlik.

19. Pfeiler in Egloff (2018: 253) navajata vrsto mednarodnih raziskav, ki enako kot njuna študija na nemškem nacionalno reprezentativnem vzorcu kažejo, da so med vegetarijanci pogosteje ženske, mlajši, bolj izobraženi in tisti z višjimi prihodki.

svojim življenjem. Kaže, da se vegetarijanci v približno enaki meri kot ostala populacija izrekajo za (ne)religiozne, vendar pa očitno manj obiskujejo verske obrede, hkrati pa v večji meri posegajo po alternativnih duhovnih praksah. Vegetarijanci nadpovprečno dobro ocenjujejo svoje zdravje in tudi dejansko bolj zdravo živijo (pijejo manj alkoholnih pijač, manj kadijo in se bolj redno ukvarjajo s športom). Sklepali bi lahko, da je tudi pri nas vegetarijanstvo najbolj razširjeno med srednjimi družbenimi sloji (Črnič 2012a: 131).

Glede splošne percepcije in odnosa do vegetarijanstva in veganstva lahko na podlagi predstavljenih analiz potrdimo, da je splošna populacija do vegetarijanstva in veganstva prevladujoče skeptična; argumenti zanj je niti približno ne prepričajo, do samih praks je pretežno odklonilna. Respondentom se odločitev za veganstvo v povprečju zdi precej radikalna. Mlajši so opazno manj kritični do veganstva, s starostjo kritičnost praviloma narašča. Zaznavna je tudi povezava z izobrazbo, čeprav je slika glede tega bolj kompleksna: najnižje izobraženi veganstvo v večji meri zaznavajo kot radikalno, odklonilen odnos pa z rastjo izobrazbe upada.

Tudi to se v veliki meri ujema z rezultati predhodne raziskave (čeprav smo tam izmerili manj izrazito odklonilen odnos prebivalcev Ljubljane in Maribora), v kateri smo ugotovili:

Srednja generacija je vegetarijanstvu najbolj naklonjena, mlajša je do pojava manj izrazito odklonilna. Mariborčani so do vegetarijanstva bolj kritični kot Ljubljančani. Bolj izobraženi so vegetarijanstvu bolj naklonjeni, manj izobraženi mu očitno bolj nasprotujejo. Nižji sloji mu najbolj nasprotujejo, največ naklonjenih pa se uvršča v višji srednji sloj. To prepričljivo potrjuje tudi analiza poklicev, saj skupina, ki opravlja nižje poklice (rutinska dela, nižji uslužbenci), vegetarijanstvu najbolj nasprotuje, na drugi strani pa med naklonjenimi vegetarijanstvu očitno prevladujejo tisti, ki zasedajo višje in vodilne zaposlitvene položaje. Iz tega bi lahko zaključili, da je vegetarijanstvo v Sloveniji najbrž prevladujoč pojav med srednjimi družbenimi sloji, ki mu očitno tudi najmanj nasprotujejo (Črnič 2012a: 131).

Tokrat smo opravili še bolj poglobljeno analizo, ki v preučevanem reprezentativnem vzorcu splošne populacije odkrije tri distinktivne skupine: skoraj polovica anketirancev je do vegetarijanstva in veganstva izrazito odklonilna, petina rahlo naklonjena, tretjina pa je nekje vmes: čeprav argumenti za odrekanje živilom živalskega izvora respondentov v tej tretji skupini ne prepričajo (v tem so zelo podobni tistim v prvi, odklonilni skupini), so manj kritični in v tem smislu bolj strpni

do praktikiranja veganstva. To napeljuje na pomembno ugotovitev, da individualno (ne)razumevanje in (ne)sprejemanje motivov za vegetarijanstvo in veganstvo ne vpliva nujno tudi na osebno (ne)sprejemanje same prakse veganstva.

Primerjalne analize med tremi skupinami pokažejo pomembne razlike, na podlagi katerih se zariše bolj profilirana slika v splošnem prevladujoče odklonilnega odnosa slovenske družbe do vegetarijanstva in veganstva.

1. V (največji) skupini izrazito **odklonilnih** je nekaj več moških kot žensk, primerjalno gre za starejšo populacijo, ki ima nižjo izobrazbo in v večji meri živi v kmečkih naseljih. V povprečju ima občutno nižji mesečni družinski dohodek, nižje ocenjuje svoje gmotne razmere in se nižje samouvršča na družbeni lestvici. Ta skupina vsebuje primerjalno najnižja deleža zaposlenih ter dijakov in študentov, najvišji pa je delež upokoјencev. V povprečju je najmanj zadovoljna s svojim življenjem, najmanj srečna in tudi manj optimistična kot drugi dve skupini. Respondenti najslabše ocenjujejo svoje zdravje in se najmanj gibajo. Izražajo najvišjo skepso do demokracije, največjo naklonjenost avtoritarizmu in se daleč najbolj bojijo grožnje beguncev našemu načinu življenja. Hkrati pa so bolj volilno aktivni kot drugi dve skupini – največji delež se jih je udeležil zadnjih volitev. Gre za konservativno skupino, ki najbolj podpira tradicionalne delitve vlog med spoloma ter daleč najbolj nasprotuje homoseksualnosti in istospolnim porokam. V tej skupini je najvišji delež samoopredeljenih katoličanov, a hkrati tudi najvišji delež respondentov, ki se nimajo niti za religiozne niti za duhovne. Respondenti iz te skupine izražajo najmanj zanimanja za alternativne duhovne prakse (kot so meditacija, joga, tai chi, qigong, duhovna ali ezoterična literatura) in alternativno medicino.
2. V (najmanjši) skupini rahlo **naklonjenih** je v primerjavi z drugima dvema skupinama višji delež mlajših od 30 let, višji delež bolje izobraženih, v njej je najvišji delež dijakov in študentov. Respondenti iz te skupine v večji meri živijo v Ljubljani, najvišje ocenjujejo svoj gmotni položaj, zasedajo največ vodilnih in vodstvenih ter najmanj izvršilnih delavskih položajev. V primerjavi z drugima skupinama so fizično bolj aktivni, izražajo višje zadovoljstvo z življenjem, so bolj optimistični in bolj zaupajo drugim ljudem. Najbolj se (samo)umeščajo na politično levo in izražajo najbolj liberalna stališča: skupina naklonjenih je najbolj tolerantna do homoseksualnosti, najbolj podpira istospolne poroke, rahlo bolj podpira evtanazijo in daleč najbolj nasprotuje smrtni kazni. Med vegetarijanstvu naklonjenimi je najnižji delež katoličanov, v povprečju so najmanj religiozni v klasičnem smislu: v primerjavi z drugima dvema skupinama je med njimi najvišji delež neverujočih, v najmanjši meri verujejo v boga, nebesa in pekel, hkrati pa je med njimi izrazito najvišji delež duhovnih,

a nereligioznih respondentov in daleč najnižji delež kulturno religioznih brez verovanja. Na drugi strani respondenti iz te skupine v največji meri posegajo po alternativnih duhovnih praksah.

3. V skupini **strpnih** je neproporcionalno več žensk kot moških, v njej prevladujejo respondenti srednjih let (hkrati pa je to skupina z najmanjšim deležem starejših). Glede izobrazbe, tipa bivanja in glede na razredno strukturo (finančno stanje in družbeni položaj) se uvrščajo nekje vmes med preostali dve skupini. V tej skupini je najvišji delež zaposlenih in najmanjši delež upokoјencev. Anketiranci iz te skupine v rahlo manjši meri spremljajo aktualna družbena dogajanja v Sloveniji in po svetu, najmanj jih zanima politika in se v najmanjši meri udeležujejo volitev. Glede odnosa do družbe in politike so primerjalno bližje konservativni skupini odklonilnih (z izjemo tradicionalne delitve vlog med spoloma, s katero se strinjajo v najmanjši meri).²⁰ Respondenti v tej skupini so najbolj religiozni (po samoocenjeni vernosti in izraženem verovanju v boga, življenje po smrti, nebesa in pekel).

Tako smo z analitično razdelitvijo v skupine zarisali natančnejšo segmentirano sliko slovenske splošne percepcije vegetarijanstva in veganstva, ki pa predvsem zaradi pomanjkanja prostora ostaja razmeroma groba. Dobrodošle bi bile nadaljnje bolj poglobljene konceptualne in teoretske analize vsaj posameznih delov predstavljene empirične slike – ta članek ponuja nujno osnovo za to.

SUMMARY

The paper presents analysis of the results of a study on vegetarianism and veganism and their general perception carried out on a representative sample of the adult population of Slovenia.

Only a handful of vegetarians and vegans were sampled; a rough estimate of the number of vegetarians and vegans in Slovenia is 2% or slightly higher. The majority of vegetarians surveyed base their avoidance of meat and fish primarily on ethical grounds, and their avoidance of dairy on health grounds. On average, they seem to be younger and noticeably more educated than the general population. They are much more likely to come from Ljubljana, and least likely to come from rural areas. Further, they are mostly from the middle and upper social classes.

The main part of the paper focuses on the perception of and attitudes to vegetarian and vegan ideas and practices in the population. The analyses pre-

20. Vsaj v nekem delu je to bržkone povezano z dejstvom, da je v tej skupini opazno več žensk.

sented here allow the assumption that Slovenians are overwhelmingly sceptical of vegetarianism and veganism, unconvinced by the reasoning behind them, and largely dismissive of the practices themselves. On average, respondents consider the decision to go vegan to be quite radical (men slightly more so than women). Younger respondents (below 30 years old) are less critical of veganism, with criticism generally increasing with age. The lowest educated seem to perceive veganism as more radical, while the rejection of veganism tends to decline as education increases.

More detailed analysis reveals three distinct groups: almost half the respondents hold strongly negative views of vegetarianism and veganism, one-fifth slightly favourable views, and one-third views that lie somewhere in between. Even though respondents in this third group are not convinced by the arguments for giving up animal foods (here they are very similar to those in the first group), they are less critical and, in this sense, more tolerant of the practice of veganism. Comparative analyses of the three groups show significant differences, which lead to a more profiled picture of the generally dominant negative attitudes held by Slovenian society of vegetarianism and veganism.

The (biggest) group of strong refusers are slightly more male than female, comparatively older, less educated, and more likely to live in rural settlements. On average, they have a significantly lower monthly family income and lower assessment of their material situation. Those in this group are the least satisfied with their life, the least happy and also less optimistic than the other two groups. Such respondents rate their health the lowest and exercise the least. They express the greatest scepticism of democracy, the strongest preference for authoritarianism and by far the biggest fear of the threat of refugees to our way of life. At the same time, they are more likely to vote than the other two groups. This is a conservative group most supportive of traditional gender roles and clearly the most firmly opposed to homosexuality and same-sex marriage. It has the largest share of self-described Catholics, yet also the largest share of respondents who consider themselves neither religious nor spiritual, while they express the least interest in alternative spiritual practices and alternative medicine.

The (smallest) group holding slightly favourable views contains a bigger proportion of people under 30 and members are better educated than those in the other two groups. They live to a greater extent in the capital, have the highest perception of their material situation, hold the highest number of managerial and executive positions and the lowest number of manual labour positions. Compared to the other two groups, they are more physically active, express greater life satisfaction, are more optimistic and trust other people more. They are mostly (self-)positioned on the political left and express the most liberal views: are the most tolerant of

homosexuality, most supportive of same-sex marriage, slightly more supportive of euthanasia and by far the most strongly opposed to the death penalty. In this group, we find the smallest share of Catholics, and on average they are the least religious, but simultaneously most likely to use alternative spiritual practices (like meditation, yoga, tai chi, or qigong, spiritual or esoteric literature).

The tolerant group is disproportionately made up more of women than men, and is dominated by middle-aged respondents (yet also has the smallest share of older respondents). Respondents in this group are the least interested in politics and participate in elections to the least extent. They are the most religious (in terms of self-assessed religiosity and expressed belief in God, life after death, heaven and hell).

Literatura

- Bohm, Ingela, Lindblom, Cecilia, Åbacka, Gun, Bengs, in Carita, Hörnell, Agneta (2016): Absence, deviance and unattainable ideals – Discourses on vegetarianism in the Swedish school subject Home and Consumer Studies. *Health Education Journal*, 75 (6): 676–688.
- Chin, Matthew G., Fisak Jr., Brian, in Sims, Valerie K. (2002): Development of the Attitudes Toward Vegetarians Scale. *Anthrozoös*, 15 (4): 332–342.
- Cole, Matthew, in Morgan, Karen (2011a). Vegaphobia: derogatory discourses of veganism and the reproduction of speciesism in UK national newspaper. *British Journal of Sociology*, 61 (1): 134–153.
- Cole, Matthew, in Morgan, Karen (2011b). Veganism contra speciesism: Beyond debate (Special Issue: Animals in Human Societies). *The Brock Review*, 12 (1): 144–163.
- Črnič, Aleš (2012a): Sociokulturni vidiki vegetarijanstva in njegovih percepcij. *Družboslovne razprave*, 134–113 :(71) 28.
- Črnič, Aleš (2012b): Studying Social Aspects of Vegetarianism: A Research Proposal on the Basis of a Survey Among Adult Population of Two Slovenian Biggest Cities. *Collegium Antropologicum*, 37 (4): 1111–1120.
- Dagevos, Hans (2016). Exploring flexitarianism: Meat reduction in a meat-centred food culture. V T. Raphaely in D. Marinova: *Impact of meat consumption on health and environmental sustainability*: 233–243. Hershey, Pennsylvania: IGI global. Dostopno prek: <https://www.igi-global.com/chapter/exploring-flexitarianism/139629> (14. 1. 2024).
- Davie, Grace (2005): *Religija v sodobni Evropi: Mutacija spomina*. Ljubljana: Založba FDV, zbirka Kult.
- Fox, Michael Allen (1999): *Deep Vegetarianism*. Philadelphia: Temple University Press.
- Gov.si (2020): Živali so opredeljene kot čuteča živa bitja in ne več kot stvari. Dostopno prek: www.gov.si/novice/2020-03-05-zivali-so-opredeljene-kot-cuteca-ziva-bitja-in-ne-vec-kot-stvari/ (21. 3. 2023).

- Hafner Fink, Mitja, in dr. (2021). Slovensko javno mnenje (SJM) 2019/1: Ogledalo javnega mnenja, Mednarodna raziskava o vernosti in cerkvi, Raba obnovljivih virov energije, Vegetarijanstvo in veganstvo, Odnos do nudenja prve pomoči, Uporaba interneta in internetnih družbenih omrežij, Sovražni govor [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP - IDNo: SJM191.
- Hagmann, Désirée, Siegrist, Michael, in Hartmann, Christina (2019). Meat avoidance: Motives, alternative proteins and diet quality in a sample of Swiss consumers. *Public Health Nutrition*, 22 (13): 2448–2459.
- Hansen, Arve, in Syse Karen, Lykke (ur.) (2021): *Changing Meat Cultures – Food Practices, Global Capitalism, and the Consumption of Animals*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Iacobbo, Karen, in Iacobbo, Michael (2006): *Vegetarians and Vegans in America Today*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- James, Gregory (2020): *Of Victorians and Vegetarians: The Vegetarian Movement in Nineteenth-Century Britain*. London: Bloomsbury.
- Košmelj, Katarina, in Breskvar Žaucer, Lidija (2006). Metode za razvrščanje enot v skupine; osnove in primer. *Acta agriculturae Slovenica*, 87 (2): 299–310. Dostopno prek: <http://aas.bf.uni-lj.si/september2006/11kosmelj.pdf> (10. 11. 2023).
- Laisney, Celine (2014): Vegetarianism and ‚flexitarianism‘ in Europe. *Futuribles*, 399: 124–125.
- Lamy, Arnaud, Costa, Sandrine, Sirieix, Lucie, in Michaud, Maxime (2022): Reducing meat consumption in restaurants. How chefs perceive the place of meat in relation to sustainability issues? HAL, Post-Print, hal-03689265. Dostopno prek: <https://ideas.repec.org/p/hal/journal/hal-03689265.html> (14. 1. 2024).
- Luthar, Breda, in dr. (2011): Medijska potrošnja, razred in kulturna stratifikacija: končno raziskovalno poročilo s sumarnikom. Ljubljana: FDV, Center za raziskovanje družbenega komuniciranja.
- MacInnis, Cara C., in Hodson, Gordon (2017): It ain't easy eating greens: Evidence of bias toward vegetarians and vegans from both source and target. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20 (6): 721–744.
- Maurer, Donna (2002): *Vegetarianism: Movement or Moment?* Philadelphia: Temple University Press.
- Mesec, Luka (2018): Od kod ta strah. *Mladina*, 5. 1. 2018. Dostopno prek: www.mladina.si/183543/od-kod-ta-strah/ (21. 3. 2023).
- Minson, Julia A., in Benoît Monin (2012): Do-Gooder Derogation: Disparaging Morally Motivated Minorities to Defuse Anticipated Reproach. *Social Psychological and Personality Science*, 3 (2): 200–207.
- Pfeiler, Tamara M., in Egloff, Boris (2018): Examining the “Veggie” personality: Results from a representative German sample. *Appetite*, 120 (2018): 246–255.
- Puskar-Pasewicz, Margaret (2010): *Cultural Encyclopedia of Vegetarianism*. Santa Barbara: ABC-CLIO.

- Ruby, Matthew B. (2012): Vegetarianism. A blossoming field of study. *Appetite*, 58 (1): 141–150.
- Salehi, Gelareh, Díaz, Estela, in Redondo, Raquel (2023): Forty-five years of research on vegetarianism and veganism: A systematic and comprehensive literature review of quantitative studies. *Heliyon*, 9 (5). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e16091>.
- Sneijder, Petra, in te Molder, Hedwig (2009): Normalizing ideological food choice and eating practices. Identity work in online discussions on veganism. *Appetite*, 52: 621–630.
- Spencer, Colin (2002): *Vegetarianism. A History*. New York, London: Four Walls Eight Windows.
- Stuart, Tristram (2008): *The Bloodless Revolution: A Cultural History of Vegetarianism from 1600 to Modern Times*. New York, London: Norton.
- WHO (2015): Cancer – Carcinogenicity of the consumption of red meat and processed meat. Dostopno prek: www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/cancer-carcinogenicity-of-the-consumption-of-red-meat-and-processed-meat (21. 3. 2023).

Podatki o avtorjih

prof. dr. **Aleš Črnič**

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede,

Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana

E-mail: ales.crnice@fdv.uni-lj.si

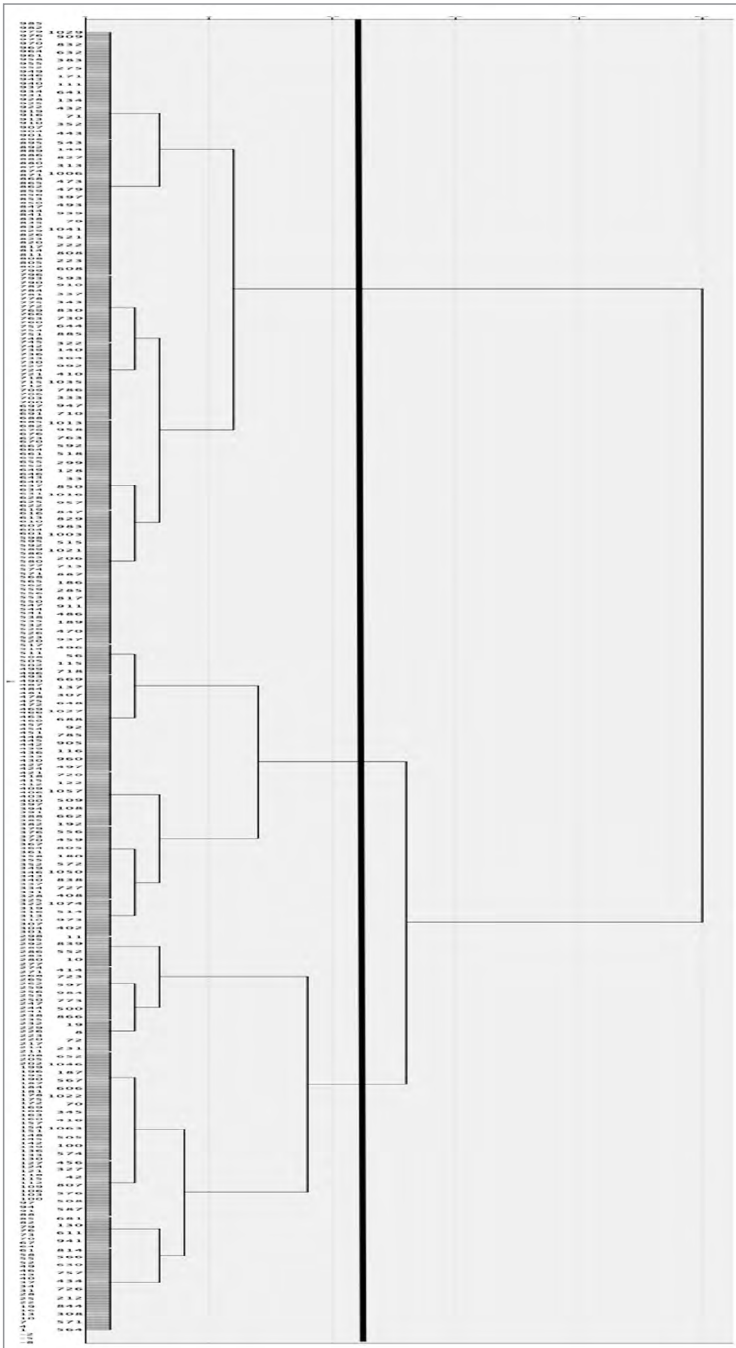
znana. sod. dr. **Barbara Brečko**

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede,

Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana

E-mail: barbara.brecko@fdv.uni-lj.si

Priloga 1: Dendrogram, Wardova metoda, kvadrat evklidske razdalje.

Odebeljena črta prikazuje »skok« pri združevanju, kjer smo drevo prerezali in dobili tri skupine.